

Медвідь Н. С.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Вихор В. Г.

Приватний вищий навчальний заклад
«Київський медичний університет»

РОЛЬ ДІАЛЕКТІВ У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті досліджено роль діалектів у формуванні художнього світу творів Тараса Прохаська та Марії Матіос. Особлива увага приділяється функціям діалектної лексики у текстах зазначених авторів, зокрема її впливу на мовленнєву характеристику персонажів, відтворення етнографічного колориту та формування наративної структури. Проаналізовано механізми використання діалектів у прозі обох письменників, що дозволяють інтегрувати локальні мовні особливості у сучасний літературний дискурс. Встановлено, що діалекти у творі Т. Прохаська сприяють зануренню читача у специфічний мовний простір, де вони не є ізольованими елементами, а стають частиною авторського мовлення, визначаючи унікальний авторський стиль. Доведено, що М. Матіос використовує діалекти для створення соціолінгвістичної характеристики персонажів, відтворення традиційного укладу життя та емоційного заглиблення у психологію героїв. Завдяки використанню регіональної лексики її текст набуває експресивності, а розмовні діалекти стають ключовими для передачі драматизму подій та автентичності життєвих історій. У статті обґрунтовано, що діалекти у творах Т. Прохаська та М. Матіос виконують не лише функцію локального маркера, а й впливають на динаміку розвитку сучасної української літературної мови. Вони забезпечують збереження мовної спадщини, інтегрують регіональні мовні елементи у загальноукраїнський контекст і сприяють розширенню стилістичних можливостей літературного тексту. Висновки дослідження засвідчують значний комунікативний і стилістичний потенціал діалектної лексики у художньому тексті, її здатність інтегруватися в літературний мовний простір та сприяти формуванню авторського ідіостилу. Використання діалектів у сучасній українській літературі розглядається не лише як засіб репрезентації регіонального мовного середовища, а й як ефективний механізм розширення стилістичного спектра тексту, що забезпечує мовну автентичність, експресивність і художню виразність, виокремлюючи кожного письменника в загальному літературному дискурсі.

Ключові слова: авторський стиль, діалекти, етнографічний колорит, мовна ідентичність, регіональна лексика.

Постановка проблеми. У сучасному українському літературознавстві дедалі більше уваги приділяється проблемі мовної багатогранності художнього тексту, зокрема ролі діалектів у формуванні його стилістичної та ідейної своєрідності [2; 3; 11; 13]. Використання діалектних елементів у літературних творах є важливим засобом створення автентичного мовного простору, який не лише відображає регіональні особливості мовлення персонажів, а й поглиблює художній світ твору, надаючи йому унікального звучання.

Попри зростаючий інтерес до діалектної лексики в українській літературі, це явище залишається недостатньо дослідженим у контексті сучасного літературного процесу. Функціональна роль

діалектних елементів у художньому тексті є надзвичайно важливою, оскільки вони впливають на образність, стильову характеристику персонажів та загальну атмосферу твору. Діалектна лексика сприяє формуванню регіональної ідентичності літературного дискурсу, а також додає творам особливої колоритності. Водночас діалекти впливають на сприйняття твору широкою читацькою аудиторією, оскільки можуть як ускладнювати розуміння тексту, так і збагачувати його зміст.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що нині спостерігається певна стандартизація мовного простору, що може призводити до знецінення регіональної мовної самобутності. Водночас у сучасній українській літературі простежується

тенденція до активного використання діалектів як засобу збереження культурної спадщини та вираження ідентичності. Це відкриває нові перспективи для аналізу функціонального навантаження діалектної лексики та її значення у формуванні художнього світу творів сучасних українських письменників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання діалектів у художньому тексті є однією з важливих тем сучасного мовознавства та літературознавства, про що свідчать дослідження таких науковців, як К. Сухорукової, яка розглядає використання діалектизмів у театральному мистецтві [11], та М. Ткачук, яка вивчає питання взаємодії діалектної лексики та літературної норми, зокрема на рівні її фіксації у словниках [12]. Зі свого боку, Ю. Калимон звертається до питань розвитку та функціонування діалектизмів у мові Василя Стефаника [3], наголошуючи, що діалектизми у творах цього автора мають не лише стилістичне, а й історичне значення, оскільки передають особливості соціокультурного середовища тогочасного села. В. Кононенко аналізує функцію діалектизмів у прозових і поетичних текстах сучасної української літератури [4]. Важливий внесок у дослідження регіональної лексики робить В. Грещук, вивчаючи специфіку гуцульських діалектизмів у літературному тексті, їхню стилістичну роль та вплив на формування художньої атмосфери [2]. О. Холодбон зосереджує увагу на граматичних особливостях діалектного мовлення та їхню взаємодію з літературними нормами [13]. Цікавими є наукові розвідки О. Семенюк, яка вказує на те, що гуцульський діалект не лише зберігає свої функції у традиційному мовленні, а й адаптується до нових комунікативних форматів, формуючи нову хвилю зацікавленості регіональними мовними особливостями [8]. А. Аністраненко розглядає питання взаємозв'язку мовної пам'яті та діалектної складової у сучасних історичних романах [1].

Попри наявність численних досліджень у цій галузі, питання залишається актуальним, тому сучасні тенденції використання діалектів у літературі потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні ролі діалектів у формуванні художнього світу сучасної української літератури, а також визначенні їхніх функцій.

Виклад основного матеріалу. Діалектизми є невід'ємною частиною мовної палітри української літератури, виконуючи важливу стилістичну, художньо-образну та ідентифікаційну функції.

Використання діалектної лексики у художніх творах сприяє створенню мовної характеристики персонажів, відтворенню регіонального колориту, а також збагаченню лексичного фонду загальнонаціональної мови. Згідно з визначенням, «діалектизми (грец. *dialektos*) – це слова або словосполучення, що не входять до лексико-семантичної системи літературної мови, а належать певному говору або діалекту загальнонаціональної мови» [9]. Науковці класифікують їх за кількома основними ознаками: лексичні діалектизми (бульба, бараболі); словотвірні діалектизми (веселиця, веселівка); семантичні діалектизми (босий кінь – «непідкований», жолоб – «ущелина в горах»); фразеологічні діалектизми (тиць, пиць – і розвиднілося); етнографічні діалектизми (кеп-тар – «одяг», колиба – «курінь») [10, с. 39].

Варто зазначити, що діалектизми виконують у літературних текстах кілька основних функцій, до яких належить характеристика головних героїв, адже використання регіональної лексики у мові персонажа дозволяє відобразити його соціальний статус, походження, культурне середовище [9]. Функція створення місцевого колориту полягає в тому, що діалектизми допомагають передати специфічну атмосферу певного регіону, наблизити читача до особливостей побуту та культури героїв [5]. Окрім того, діалектизми реалізують функцію експресивності та емоційності тексту.

Чимало сучасних українських письменників звертаються до діалектної лексики, щоб підкреслити культурну ідентичність своїх героїв або створити унікальний художній світ. Наприклад, у творчості Івана Байдака, Володимира Лиса, Марії Матіос та Оксани Забужко трапляються регіональні слова, що посилюють образну виразність текстів. У літературі ХХІ століття діалектизми часто інтегруються у сучасні наративні структури, поєднуючись із молодіжним сленгом, неологізмами та запозиченнями. Таке поєднання створює новий художній простір, у якому минуле і сучасність зливаються у живий мовний потік. Діалекти відіграють важливу роль у формуванні художнього світу сучасної української літератури, збагачуючи її мовну палітру, сприяючи автентичності персонажів і розширюючи межі національного мовного простору.

Тарас Прохасько, один із представників сучасної української прози, активно застосовує діалектну лексику у своїх творах, що зумовлює їхню автентичність та сприяє відтворенню регіонального мовного колориту. Його художній дискурс пов'язаний з Прикарпаттям, а специфічні мовні

особливості цього регіону відіграють важливу роль у формуванні авторського стилю. Використання гуцульських і покутських діалектизмів у його прозі не лише слугує засобом репрезентації локального мовного середовища, а й виконує функцію мовленнєвої характеристики персонажів, надаючи їхнім реплікам природності та експресивності. Завдяки інтеграції діалектної лексики Т. Прохасько відтворює мовний ландшафт певної місцевості та водночас трансформує усну народну традицію, вводячи її в контекст сучасного літературного дискурсу. Це формує специфічну ритмічну та інтонаційну структуру його текстів, що виразно відмежовує їх від нормативної літературної мови.

У своєму творі «Відчуття присутності» [7] Тарас Прохасько часто використовує західноукраїнські мовні особливості, наприклад:

«Під ліжником було дуже тепло, а в кімнаті так холодно, що відчувалося аж легенями» (ліжник – карпатський регіон, Галичина, означає вовняне покривало);

«У кишені фланелевої сорочки Памва знайшов пачку жетану, видобув дві сигарети і навіпмацки закурих просто у ліжку, пообіцявши собі встати після них, скурених одна за одною» (жетан – назва сигарет, сигарета – західноукраїнська орфографія);

«Все ж він мало не спізнився до поїзда, шукаючи за ними» (західноукраїнська конструкція «шукати за ними» замість літературного «шукати їх»);

«Горіхи не бувають неоковирними без листя, вони радше стають подібними на графіку Гніздовського» (неоковирний – регіоналізм);

«Вліз всередину, ліг на ноші, втягнув лице у плащ, ще накрився коцом і заснув» (коц – у літературній мові частіше «ковдра», галицький діалектизм);

«Колишні галереї були зашклені і пристосовані під спіжарки і комірки» (галереї – використання «г» замість «ґ» є характерним для галицької орфографічної традиції; спіжарка – діалектне слово, що означає «кладова» або «комора».);

«Від цілого ряду інших вілл ця відрізнялася тим, що у всіх вікнах світилося» (вілла – у цьому контексті може бути вплив польської мови, де слово «willa» має ширше використання.).

Отже, текст має деякі діалектні риси, переважно орфографічні (через використання «ґ») та лексичні, що вказують на вплив західноукраїнської мовної традиції. Однак він не є насиченим діалектизмами у такій мірі, щоб його було складно зрозуміти загальноукраїнському читачеві.

Марія Матіос, одна з найбільш впливових постатей сучасної української літератури, активно інтегрує діалектну лексику у свої твори, що забезпечує їм високу мовну автентичність та регіональну ідентичність. Її художній світ пов'язаний із Буковиною – рідним для письменниці регіоном, а мовна структура її текстів відображає багатоваріативність народного мовлення цього ареалу.

Діалектизми у творах М. Матіос виконують комплексну художню функцію: вони не тільки моделюють автентичне мовне середовище персонажів, але й виступають засобом їхньої соціолінгвістичної характеристики, позначаючи належність до конкретного культурного простору. Використання регіональної лексики дозволяє авторці не просто передавати мовні особливості окремої місцевості, а й формувати наративну атмосферу, що віддзеркалює життєвий уклад і ментальність героїв. Крім того, застосування діалектизмів у художньому дискурсі Матіос відіграє важливу роль у збереженні та популяризації регіональної мовної спадщини. Через інтеграцію народної мовної традиції у сучасний літературний текст письменниця сприяє репрезентації локальних особливостей української мови на національному рівні, одночасно формуючи стилістично насичений художній простір, що вирізняє її прозу в межах сучасного літературного процесу.

Роман у новелах «Майже ніколи не навпаки» [6] Марії Матіос містить діалектизми, які впливають на лексику, орфографію, синтаксис, семантику та фразеологію. Розглянемо деякі приклади:

«Ото й увесь спільний гешефт» (гешефт – запозичене з німецької (Geschäft), у діалектному вжитку означає «справа», «угода», «бізнес»);

«Проте, надивившись не так на щоденні Доцині риганці докрузь стайні, як на тліючу на попіл невістку...» (риганці – діалектне слово, що означає «блювота»; докрузь – діалектизм, у літературній мові частіше «навколо»);

«Як уродить каліку – не біда. Вигодують. А як Доця вмере під час пологів, то Павлові треба буде женитися» (уродити – у літературній мові частіше «народити»);

«Мачуха – не хліб пшеничний» (стігий фразеологізм, притаманний західноукраїнським говіркам);

«Та ба... хіба що лише згадати...» (та ба – розмовне західноукраїнське слово, що означає «ну ось», «отож»);

«Павло, Васирина це добре знала, вдачею, а тожмо, чоловічим гоном, пішов у Кирила»

(а тожмо – діалектний вислів, що означає «а саме», «зокрема»; чоловічий гон – регіональний вираз, що означає «чоловіча натура»);

«Ослухатися чоловіка в їхній фамілії не було права» (фамілія – у діалектному вжитку означає «родина»);

«Проте ніхто не знав, що Кирило віддав би маєток, аби лише дізнатися ім'я нелюда, який упокоїв його невинну дитину» (упокоїв – застаріле або діалектне слово, що означає «вбив», «спричинив смерть»);

«А литочку самої газдиньки вразила ласиця» (литочка – зменшене діалектне слово від «литка» (нижня частина ноги); газдинька – західноукраїнське слово, що означає «господиня дому»).

Отже, діалектизми відіграють важливу роль у формуванні художнього світу творів сучасної української літератури, особливо в текстах письменників, чия творчість тісно пов'язана з регіональною специфікою. У цьому аспекті особливу увагу привертають твори Тараса Прохаська та Марії Матіос, у яких діалектні елементи виконують низку важливих функцій.

Функція відтворення мовної стихії регіону та етнографічної автентичності у прозі Тараса Прохаська, зокрема у збірці «Відчуття присутності», реалізується через активне використання діалектної лексики – характерних слів, синтаксичних конструкцій та інтонаційних особливостей. Його мовна структура підкреслює органічність персонажів у природному середовищі. Діалектизми у цьому контексті не просто позначають певні реалії, а й створюють ефект занурення у локальний мовний простір.

У романі «Майже ніколи не навпаки» Марії Матіос використання діалектів також є маркером регіональної самотності. Оскільки події твору розгортаються у буковинському селі, мовлення персонажів насичене буковинськими й гуцульськими діалектизмами, які надають тексту документальності та відтворюють специфіку народного мовлення. Через такі лексеми, як фосу, колоша, битий світ, авторка не лише демонструє багатство місцевої говірки, а й формує історичну правдивість наративу.

В обох творах діалектизми функціонують як засоби *індивідуалізації мовлення героїв*. У збірці «Відчуття присутності» герої спілкуються «неквапливою» мовою, у якій переплітаються літературна українська, діалектні елементи та розмовні конструкції. Вибір мовних засобів для кожного персонажа є показовим: персонажі, які міцно вкорінені в гуцульсько-покутську реаль-

ність, використовують більше діалектної лексики, тоді як ті, що прагнуть вийти за межі традиційного середовища, тяжіють до літературної мови. У романі «Майже ніколи не навпаки» мовлення персонажів є своєрідним віддзеркаленням їхнього світогляду. Старші герої використовують більше гуцульських і буковинських слів, що підкреслює їхню прив'язаність до традиційного способу життя. Водночас молодші герої, які опинилися в нових соціальних умовах, демонструють змішане мовлення, що вказує на процеси мовної адаптації.

Діалектизми у творах обох письменників є не лише засобом побудови мовлення персонажів, а й важливим компонентом *стилістичної виразності тексту*. У Тараса Прохаська вони формують ритмічну й інтонаційну структуру тексту, створюючи відчуття медитативності та злиття персонажів із простором, що є характерною рисою його письма. У збірці «Відчуття присутності» діалектні лексеми вплетені в загальну структуру тексту так, що вони не виділяються як чужорідні, а стають органічною частиною авторської мови.

Марія Матіос, навпаки, використовує діалектизми для *підсилення експресивності*. Її текст насичений емоційно забарвленими словами, фразеологізмами та сталими народними висловами, що додає йому динамічності, а також психологічної глибини. Вона застосовує розмовну, навіть грубу народну лексику для передачі внутрішнього світу героїв та їхніх переживань.

Обидва письменники по-своєму інтегрують діалектизми у літературний дискурс, однак їхній підхід до мовної структури тексту має спільну рису: вони не просто зберігають регіональну лексику, а й роблять її частиною загального художнього світу твору. Т. Прохасько у своїй прозі демонструє можливість гармонійного поєднання літературної української з діалектними елементами, що надає тексту унікального авторського ритму. М. Матіос, навпаки, використовує діалекти як виразний стилістичний засіб, який допомагає розкрити драматичний, психологічно напружений наратив.

Використання діалектів у їхніх творах свідчить про те, що українська література є відкритою до лінгвістичних експериментів, де регіональні мовні особливості не лише не конфліктують із загальноукраїнською мовною нормою, а й активно її доповнюють і розширюють.

Висновки. Аналіз діалектних елементів у збірці «Відчуття присутності» Тараса Прохаська та романі «Майже ніколи не навпаки»

Марії Матіос демонструє, що діалектизми відіграють значну роль у сучасній українській літературі. Вони виконують не лише декоративну функцію, а і є потужним засобом формування художнього світу, допомагають авторам створювати більш виразні образи, підкреслювати локальні особливості, зберігати культурну спад-

щину та модернізувати мовний ландшафт сучасної прози й поезії.

Подальше дослідження функціонального навантаження діалектної лексики у творчості сучасних українських письменників дозволить глибше зрозуміти механізми її використання та вплив на читацьке сприйняття.

Список літератури:

1. Аністраненко А. Непомітні докорінні зміни: пам'ять і забування у історичній прозі сучасної української літератури. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2017. № 4. С. 174–179.
2. Грещук В. Гуцульська діалектна лексика в романі С. Скляренка «Карпати». *Українська мова*. 2018. № 4. С. 101–111.
3. Калимон Ю. О. Діалектна лексика новел Василя Стефаника: діахронійний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23, т. 2. С. 213–217.
4. Кононенко В. І. Діалектна стихія в українських художніх текстах. *Українська мова*. 2021. № 1. С. 116–121.
5. Літературна енциклопедія. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/dic/show.php?w=56>
6. Матіос М. Майже ніколи не навпаки. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15296>
7. Прохасько Т. Відчуття присутності. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3615>
8. Семенюк О. А. Гуцульський діалект в українському Youtube-просторі (на матеріалі відеоблогу Ірини Вихованець «Ліжник-TV»). *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 22, т. 2. С. 23–28.
9. Словник літературознавчих термінів. URL: <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/dialektyzmy/>
10. Словник-довідник літературознавчих термінів / упор.: О. В. Бобир, В. Й. Буденний, О. Б. Мамчич та ін.; за ред. О. В. Бобири. Чернівці: В. М. Лозовий, 2016. 132 с.
11. Сухорукова К. С. Діалектизм як засіб мовленнєвої характерності в створенні сценічного образу. *Вісник Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 4. С. 210–215.
12. Ткачук М. Діалектна мова і нормативна лексикографічна практика. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 54–66.
13. Холод'юн О. Синтаксична й семантична валентність дієслів: діалект vs літературна мова. *Філологічний часопис*. 2021. № 1. С. 141–156.

Medvid N. S., Vykhov V. H. THE ROLE OF DIALECTS IN SHAPING THE ARTISTIC WORLD OF CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE

The article examines the role of dialects in shaping the artistic world of Taras Prokhasko and Maria Matios. Particular attention is paid to the functions of dialectal vocabulary in the texts of these authors, in particular, its influence on the speech characteristics of characters, the reproduction of ethnographic color, and the formation of narrative structure. The author analyzes the mechanisms of using dialects in the prose of both writers, which allow integrating local linguistic features into modern literary discourse. It has been established that dialects in T. Prokhasko's work contribute to the immersion of the reader in a specific linguistic space, where they are not isolated elements but become part of the author's speech, defining the author's unique style. It is proven that M. Matios uses dialects to create a sociolinguistic characterization of the characters, to recreate the traditional way of life, and to emotionally delve into the psychology of the characters. Through the use of regional vocabulary, her text becomes more expressive, and colloquial dialects become key to conveying the drama of events and the authenticity of life stories. The article substantiates that dialects in the works of T. Prokhasko and M. Matios perform not only the function of a local marker, but also influence the dynamics of the development of the modern Ukrainian literary language. They ensure the preservation of the linguistic heritage, integrate regional linguistic elements into the all-Ukrainian context, and contribute to the expansion of the stylistic possibilities of literary texts. The conclusions of the study demonstrate the significant communicative and stylistic potential of dialectal vocabulary in a literary text and its ability to integrate into the literary language space and contribute to the formation of the author's idiom. The use of dialects in contemporary Ukrainian literature is seen not only as a means of representing the regional linguistic environment, but also as an effective mechanism for expanding the stylistic spectrum of the text, ensuring linguistic authenticity, expressiveness, and artistic expressiveness, and distinguishing each writer in the general literary discourse.

Key words: author's style, dialects, ethnographic flavor, linguistic identity, regional vocabulary.